

Комарницька Т. К.

ПРОДУКТИВНІСТЬ СПОСОБІВ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ В СУЧАСНІЙ ЯПОНСЬКІЙ ЮРИДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Будь-яка галузь науки нерозривно зв'язана з її особливою мовою, невід'ємною частиною якої є відповідна наукова термінологія, тому цілком логічним видається підвищений інтерес науковців до спеціальних мовних засобів відповідної наукової галузі, зокрема термінів. Наявність чи відсутність цілісного опису термінології тієї чи іншої науки безперечно впливає не лише на суто лінгвістичний аспект, але й на стан самої цієї науки. Так, відсутність цілісного представлення типових способів термінотворення у сучасній японській мові, зокрема на матеріалі терміносистеми права, зумовлює певний негативний вплив на спеціальну фахову мову юриспруденції загалом, у зв'язку з чим ми вважаємо наше дослідження актуальним. Об'єктом нашого лінгвістичного дослідження стали юридичні терміни японської мови загальною кількістю 3954 одиниці, відібрані зі спеціалізованих юридичних словників, а предметом дослідження – найтиповіші способи термінотворення правничих термінів сучасної японської мови. Головна мета цього дослідження полягає у встановленні продуктивності кожного зі способів термінотворення в сучасній японській юридичній термінології, а також у комплексному описі морфологічного, лексико-семантичного та синтаксичного способів термінотворення на матеріалі терміносистеми права в японській мові. Для досягнення мети ми намагалися вирішити такі конкретні завдання:

- а) встановити найпродуктивніші у процентному відношенні способи термінотворення в японській юридичній термінології;
- б) спираючись на конкретні приклади, дати розгорнуту характеристику кожного з трьох головних способів термінотворення у межах терміносистеми права в японській мові.

Мета та завдання роботи визначили вибір таких методів дослідження, як метод лінгвістичного опису, метод порівняльного і системного аналізу, метод статистичного аналізу, прийоми класифікації та систематизації мовного матеріалу тощо.

Це перша у вітчизняній японістиці спроба комплексного дослідження способів словотвору японських юридичних термінів і встановлення на основі статистичного аналізу відповідного лексичного матеріалу найпродуктивніших способів термінотворення у правничій термінології сучасної японської мови.

Відомо, що у будь-якій термінології більшість термінів становлять іменники як носії значення предметності [Даниленко 1972, 8; Сергєвнина 1982, 48; Склад і структура... 1984, 150; Дерді 2003, 87], і, очевидно, що японська правнича термінологія не є винятком. Окрім цього, як свідчать наші спостереження, абсолютну більшість юридичних термінів у японській мові становлять коренескладні одиниці (漢語 *канто*), утворені із запозичених китайських елементів [докл. про це див.: Комарницька 2009, 119], тому логічно, що у нашому дослідженні більша частина ілюстративного мовного матеріалу буде представлена саме іменниками типу 漢語 *канто*.

Відомо, що термінологічна номінація має три види: словотвірну, синтаксичну та семантичну (або лексико-семантичну) [Галкина 1998, 90; Дерді 2003, 39]. Отже, нижче ми розглянемо ці три способи термінотворення та встановимо продуктивність кожного з них у японській юридичній термінології.

I. Лексико-семантичний спосіб

Відомо, що між словником науки та словником повсякденного мовлення існує нерозривний взаємозв'язок, оскільки наука починається з результатів, здобутих мисленням та мовленням народу, і надалі не відривається від народної мови [Виноградов 1986, 3]. Науковці вказують, що одним із основних шляхів творення юридичної термінології будь-якої мови є неосемантизація, або вторинна номінація, тобто надання статусу термінів загальноновживаним лексичним одиницям відповідної мови [Дерді 2003, 45; Вербенец 2004, 89]. Такий спосіб термінотворення є вельми продуктивним і свідчить про нерозривний зв'язок і взаємодію термінології та загальнолітературної мови [Овчаренко 1968, 26–27; Ткачева 1987, 27]. Оскільки ж юридична мова перебуває у лексичній залежності від мови загальнонаціональної, то і в ній також цілком природною є наявність поряд зі спеціальними вузькофаховими термінами низки термінів, утворених від слів загальнонаціональної мови [Brinkmann 1991, 67]. Як свідчать результати нашого ста-

тистичного аналізу, частка юридичних термінів, утворених за допомогою лексико-семантичного способу, становить 284 одиниці (або ж 7,2% від загальної кількості термінів, що послуговували нам за об'єкт дослідження). Очевидно, що група термінів, утворених шляхом вторинної номінації, є неоднорідною, тобто такі одиниці творяться у результаті різного роду семантичних змін. Тому, спираючись на наші спостереження, ми фіксуємо три можливих шляхи набуття спеціальних значень у термінах, створених на основі слів загальнолітературної мови:

1. Звуження значення.
2. Розширення значення.
3. Перенесення значення:
 - а) метафоризація;
 - б) метонімізація.

Стисло зупинімося на кожній групі. Значною за обсягом є перша, у якій представлені одиниці, “термінологічне” значення яких виводиться безпосередньо із загальнолітературного, однак є вужчим за вихідне і застосовується лише для окремого класу об'єктів. Наведемо кілька прикладів (у дужках подаємо загальнолітературне значення відповідної лексичної одиниці): 所持 *сьодзі* – володіння як складова права власності (володіння); 自白 *дзіхаку* – щиросердне зізнання (зізнання); 宣誓 *сенсей* – присяга державного службовця або учасника судового слухання (клятва, присяга); 藏匿 *дзо:току* – переховування злочинця (приховування); 教唆 *кьо:са* – підбурювання до злочинного діяння (спонукання, заохочування); 財物 *дзайбуцу* – майно як об'єкт кримінального права (майно).

Друга група, у якій обсяг значення термінологічної одиниці є ширшим за значення одиниці вихідної, є незначною. Про це свідчить хоча б те, що серед нашої джерельної бази нам вдалося відшукати лише одну одиницю, яку можна віднести до цієї групи, а саме 人 *хіто*. Як слово загальнолітературної мови ця лексична одиниця вживається на позначення людини; у юридичній же термінології спостерігаємо розширення вихідного значення: під терміном 人 *хіто* розуміється не лише фізична особа (людина), а й юридична особа (товариство, установа) [小野、高岡 2008, 493].

До третьої групи належать термінологічні одиниці, утворені за допомогою метафоричного чи метонімічного переносу. Відпо-

відно до “Лінгвістичного енциклопедичного словника” метафоризація – це механізм мовлення, який полягає у вживанні слова, що позначає певний клас предметів чи явищ, для найменування об’єкту, який належить до іншого класу [ЛЭС 1990, 296]. Термінознавці розглядають метафоризацію як “вміння пізнавати одні предмети через інші, а нові явища – через порівняння з уже відомими” [Дерді 2003, 129]. У свою чергу, метонімія – це перенесення назви з одного предмета на інший, що здійснюється за ознакою суміжності на основі просторових, часових, казуальних зв’язків, які об’єктивно існують між цими предметами [Иванов 1996, 57]. Нерідко в результаті подібних семантичних перенесень терміни, утворені на базі загальнолітературних слів, у своєму значенні можуть не мати абсолютно ніяких спільних сем зі значенням відповідного вихідного слова. Для наочності наведемо кілька прикладів (у дужках, так само, як і вище, подаємо значення відповідного слова поза юридичним контекстом): 作為 *сакуі* – дія, злочинна дія (штучність); 果實 *кадзіцу* – дохід (плід); 再建 *сайкен* – реорганізація (відбудова); ジャンプ *дзямпу* – відстрочка виплати за векселем (стрибок); 悪意 *акуі* – знання (злий намір); 善意 *дзен’і* – незнання (благий намір).

Отже, як бачимо, у межах лексико-семантичного способу термінотворення спостерігаються певні групи термінів, утворених на основі різного роду семантичних змін. Проте, загалом, цей спосіб термінотворення є у японській мові непродуктивним, про що свідчать результати нашого статистичного аналізу.

II. Морфологічний спосіб термінотворення

Відповідно до результатів нашого статистичного аналізу кількість юридичних термінів японської мови, утворених за допомогою морфологічного способу, становить 2549 одиниць (64,5% від загальної кількості термінів, що послугували нам за об’єкт дослідження). Як відомо, цей спосіб також є неоднорідним. Так, у його межах розрізняються афіксальний (суфіксальний, префіксальний, префіксально-суфіксальний) спосіб, основоскладання, словоскладання (коренескладання у японській мові) та аббревіація. Наші спостереження свідчать про те, що у межах морфологічного способу найпродуктивнішим способом термінотворення є коренескладання, тому ми вважаємо за доцільне, насамперед, зупинитися на ньому.

1. Коренескладанням (словоскладанням, композицією) утворюються юридичні терміни 漢語 *канго* типу словозчеплень [Фельдман 1960, 26; Лаврентьев 1963, 35]. Терміни-словозчеплення фактично відповідають термінам, складним словам у європейських мовах, проте у японській мові характеризуються поєднанням у собі ознак складних слів та словосполучень [Пашковський 1963, 7–10]. Словозчеплення як спосіб тісного об'єднання самостійних слів є поширеним явищем сучасної японської мови; складові частини словозчеплень з'єднуються одна з одною безпосередньо, без допомоги синтаксем; представлені такі одиниці, зазвичай, двома іменниками, здебільшого типу 漢語 *канго*; особливістю ж термінологічних словозчеплень є те, що вони – стійкі та нерозривні в мовленні, а за роллю та місцем у мові прирівнюються до однослівних термінів і належать до лексики [Пашковський 1963, 7–31].

Отже, коренескладання, у результаті якого творяться словозчеплення, є особливим способом синхронічного словотвору, що зближується зі словоскладанням. Утворення подібних складних одиниць у правничій термінології пояснюється практичною неможливістю передати всі поняття юриспруденції за допомогою термінів з однією основою [Дерді 2003, 86].

Згідно з результатами аналізу об'єкту нашого дослідження кількість термінів-словозчеплень, утворених у результаті коренескладання, становить 1872 одиниці, або ж 47,3% від загальної кількості всіх юридичних термінів (чи 73,4% у межах множини термінів, утворених морфологічним способом), при цьому наявні словозчеплення, що складаються з двох, трьох, чотирьох та більше слів-компонентів, наприклад: 過剩防衛 *кадзьо:бо:ей* – перевищення меж необхідної оборони (過剩 *кадзьо*: – надмірність, 防衛 *бо:ей* – оборона); 団体交渉権限 *дантайко:сьо:кенген* – повноваження вести переговори від групи (団体 *дантай* – група, 交渉 *ко:сьо*: – переговори, 権限 *кенген* – повноваження); 国民投票無効訴訟 *кокумінто:хьо:муко:сосьо*: – позов з вимогою визнання недійсними результатів референдуму (国民 *кокумін* – народ, 投票 *то:хьо*: – голосування, 無効 *муко*: – недійсність, 訴訟 *сосьо*: – позов); 不正目的使用開示行為 *фусеймокутекісьйо:кайдзіко:i* – використання або виказування комерційної таємниці з незаконною метою (不正 *фусей* – нечесність, незаконність, 目的 *моку-*

текі – мета, 使用 *сйю*: – використання, 開示 *кайдзі* – вказування, виказування, 行為 *ко:і* – дія).

2. Афіксація в японській юридичній термінології має, порівняно з коренескладанням, незначну продуктивність. У межах суфіксального способу продуктивними є такі суфікси: 者 *-ся*, 人 *-нін*, 官 *-кан*, 士 *-сі* на позначення особи (保護 *хого* – гарантія, 保護者 *хогося* – гарант; 弁護 *бенго* – захист, 弁護人 *бенгонін* – захисник (у суді), 弁護士 *бенгосі* – адвокат; 裁判 *сайбан* – суд, 裁判官 *сайбанкан* – суддя); 権 *-кен* на позначення права на виражене мотивуючою основою поняття (所有 *сьюю*: – власність, 所有権 *сьюю:кен* – право власності); 法 *-хо*: на позначення відповідного закону (商 *сью*: – торгівля, 商法 *сью:хо*: – Торговельний кодекс); 罪 *-дзай* та 犯 *-хан* на позначення злочину (傷害 *сью:гай* – травма, 傷害罪 *сью:гайдзай* – завдання тілесних ушкоджень; 作為 *сакуі* – дія, 作為犯 *сакуіхан* – злочинна дія); 刑 *-кей* на позначення покарання (自由 *дзію*: – воля, 自由刑 *дзію:кей* – покарання у вигляді позбавлення волі); 主義 *-сьюгі* для узагальнення та абстрагування (議會 *гікай* – парламент, 議會主義 *гікайсьюгі* – парламентаризм); 的 *-текі* для творення прикметників від іменників (国家 *кокка* – держава, 国家的 *коккатекі* – державний).

Префіксальний спосіб широко застосовується для творення антонімічних термінологічних пар. Так, префікси 非 *хі-*, 無 *му-*, 不 *фу-*, 未 *мі-* вказують на відсутність ознаки, вираженої мотивуючою основою, завдяки чому змінюється акцентна модель терміну, наприклад: 債弁済 *сайбенсай* – виконання боргового зобов'язання, 非債弁済 *хісайбенсай* – невиконання боргового зобов'язання; 営利組織 *ейрісосікі* – прибуткова організація, 非営利組織 *хіейрісосікі* – неприбуткова організація; 完全履行 *кандзенріко*: – належне виконання зобов'язання, 不完全履行 *фукандзенріко*: – неналежне виконання зобов'язання; 主物 *сьюбуцу* – головна річ, 無主物 *мусюбуцу* – нічия річ (*res nullius*); 成年者 *сейненся* – повнолітній, 未成年者 *місейненся* – неповнолітній.

Префікс 被 *хі-* змінює значення “суб’єкт дії” вихідної одиниці на значення “об’єкт дії”: 保護国 *хогогококу* – протекторат (держава, яка здійснює протекцію) – 被保護国 *хіхогогококу* – протекторат (держава, яка перебуває під протекцією). Префікси 重 *дзю:-*, 輕 *кей-* вказують на ступінь якості, вираженої мотивуючою основою: 過失 *касіцу* – недбалість, 重過失 *дзю:касіцу* – недбалість,

що спричинила тяжкі наслідки; 輕過失 *кейкасіцу* – недбалість, що не спричинилася до тяжких наслідків.

У межах афіксального способу застосовується також префіксально-суфіксальний, наприклад: 不作為犯 *фусакуіхан* – злочинна бездіяльність (префікс 不 *фу*-, 作為 *сакуі* – дія, суфікс 犯 *-хан*); 被選挙権 *хісенкьокен* – пасивне виборче право (префікс 被 *хі*-, 選挙 *сенкьо* – вибори, суфікс 権 *-кен*).

3. Основоскладання характерне для термінів 和語 *ваго* та змішаних [Фельдман 1960, 26]. Відповідно до наших спостережень кількість таких одиниць становить лише близько 8% від усього складу юридичних термінів японської мови [Комарницька 2009, 119], отже основоскладання не є продуктивним способом термінотворення в японській мові. Наведімо кілька прикладів: 競り売り *серіурі* – аукціон (競る *серу* – змагатися, 売る *уру* – продавати); 取次 *торіцугі* – посередник (取る *тору* – брати, 次 *цугі* – наступний); 引き受け *хікіюке* – акцептування (引く *хіку* – тягти, 受ける *укеру* – приймати); 引渡し *хіківатасі* – видача (злочинця) (引く *хіку* – тягти, 渡す *ватасу* – передавати).

4. Абревіація зумовлюється тенденцією до економності у мовленні, що визначає рух мови до синтетизму як продуктивного напрямку мовного розвитку [Вербенец 2004, 122–123], при цьому абревіатурне “скорочення” терміна є однією з провідних тенденцій у сучасному творенні термінологічних номінацій [Южакова 2009, 15].

Абревіація в японській мові полягає в утворенні нових слів шляхом скорочення слів, словосполучень чи словозчеплень, наслідком якої є двоморфемні, рідше – триморфемні абревіатури [Лаврентьев 1963, 35–38], наприклад: 民事訴訟 *міндзісисьо*: – 民訴 *мінсо* (цивільний процес); 内閣会議 *найкакукайгі* – 閣議 *какугі* (засідання Кабінету); 家庭裁判所 *катейсайбансьо* – 家裁 *касай* (суд у сімейних справах).

Отже, як свідчать дані нашого статистичного аналізу, морфологічний спосіб термінотворення є найпродуктивнішим у сучасній японській юридичній термінології.

III. Насамкінець, розгляньмо **синтаксичний спосіб термінотворення** в юридичній термінології японської мови, в результаті якого творяться терміни-словосполучення, які “уподібнюються до слова, набираючи ознак, властивих номінативній одини-

ці мови” [Склад і структура... 1984, 146], оскільки “передають своїм спільним значенням одне поняття, яке не може бути розчленоване на два поняття, що мають ту саму предметну співвіднесеність” [Овчаренко 1968, 13]. Термінознавці відзначають, що юридичні терміни-словосполучення з більшою наочністю демонструють зв’язок окремих понять у правовій терміносистемі та допомагають виразити весь широкий обсяг правознавчих явищ, в основі яких лежать зв’язки між складними поняттями [Дерді 2003, 68, 99]. Відповідно до результатів нашого статистичного аналізу частка правничих термінів, утворених синтаксичним способом, становить 28,0% від загальної кількості (або ж 1108 одиниць), тобто синтаксичний спосіб термінотворення є другим за продуктивністю після морфологічного. Цікаво відзначити, що абсолютну більшість термінів-словосполучень у японській юридичній термінології становлять словосполучення з підрядним зв’язком (1057 одиниць, або 95,4% від загальної кількості термінів-словосполучень), наприклад: 外国人の人権 *гайкокудзін но дзінкен* – права іноземців; 株式の合併 *кабусікі но гаппей* – злиття акцій; 強迫による意思表示 *кьо:хаку ні йору ісіхьо:дзі* – волевиявлення під примусом; 業務上の過失 *гьо:мудзьо: но касіцу* – службова недбалість.

Терміни-словосполучення, компоненти яких з’єднані між собою сурядним зв’язком, як ми вже зазначали, не є поширеними в японській юридичній термінології. До таких одиниць зокрема відносимо: 偽造と変造 *гідзо: то хендзо:* – підробка; 商人と商人行為 *сьо:нін то сьо:нінко:і* – суб’єкти підприємницької діяльності та підприємницька діяльність; 前金払い又は概算払い *маекінбарай матава гайсанбарай* – аванс або сплата за приблизним кошторисом.

Отже, вище ми стисло розглянули способи термінотворення в юридичній термінології японської мови і можемо зробити такі висновки:

1. Найпродуктивнішим способом термінотворення є морфологічний, за допомогою якого утворено 64,5% термінів, які послугували нам за об’єкт дослідження;

2. У межах морфологічного способу найтипівішим способом термінотворення відповідно до результатів нашого дослідження є коренескладання, за допомогою якого творяться юридичні

терміни-словозчеплення, що становлять 47,3% від усієї кількості правничих термінів;

3. Також продуктивним виявив себе синтаксичний спосіб (28,0%), за допомогою якого творяться передусім підрядні терміни-словосполучення;

4. Суттєве переважання синтаксичного способу термінотворення, а також коренескладання як особливого виду морфологічного способу термінотворення викликане, на нашу думку, постійним розвитком понятійного апарату юридичної науки, що, у свою чергу, спричинює ускладнення системи понять, їх диференціацію та уточнення, а, отже, і надання переваги в термінотворенні відповідним умотивованим одиницям.

Вважаємо, що в подальших дослідженнях актуальними будуть також встановлення процентного співвідношення дво-, три-, чотири-, п'ятикомпонентних юридичних термінів-словозчеплень і докладний опис коренескладання як особливої форми термінотворення в японській мові.

Це дозволить внести певні корективи до змісту і структури відповідних навчальних курсів з лексикології та термінології японської мови, підручників та навчальних посібників із цих дисциплін, а також спеціалізованих юридичних словників і, зрештою, буде сприяти розвитку японського термінознавства загалом.

ЛІТЕРАТУРА

Вербенец М. Б. Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування. Дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2004.

Виноградов В. В. Русский язык: Грамматическое учение о слове. Москва, 1986.

Галкина Е. Н. Терминология Европейского Союза и проблемы ее перевода на русский язык: Дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1998.

Дерді Е. Т. Словотвірні та структурно-семантичні характеристики англійських юридичних термінів. Дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2003.

Даниленко В. П. Лингвистические требования к стандартизуемой терминологии // Терминология и норма. О языке терминологических стандартов: Сборник статей. Москва, 1972.

Иванов В. В. Семантические особенности медицинских терминов (на материале немецкого языка): Дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1996.

Комарницька Т. К. Особливості морфологічної структури юридичних термінів сучасної японської мови // XIII Сходознавчі читання А. Кримського: Тези доповідей міжнародної наукової конференції (22–23 жовтня 2009 р.). Київ, 2009.

Лаврентьев Б. П. Японские аббревиатуры // Японский язык: Сборник статей. Москва, 1963.

Лингвистический энциклопедический словарь / Под общ. ред. Ахмановой О. С. Москва, 1990.

Овчаренко В. М. Структура і семантика науково-технічного терміна. Харків, 1968.

Пашковський А. А. Слитные именные словосочетания в японском языке // Японский язык: Сборник статей. Москва, 1963.

Сергеевнина В. М. О методике выделения терминов // Термин и слово: Межвузовский сборник. Горький, 1982.

Склад і структура термінологічної лексики української мови / [Богуцька М. П., Крижанівська А. В., Марченко В. С. та ін.]. Київ, 1984.

Ткачева Л. Б. Основные закономерности английской терминологии. Томск, 1987.

Фельдман Н. И. Японский язык. Москва, 1960.

Южакова О. І. Формування української термінології холодильної техніки: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2009.

Brinkmann H. Jurische Fachsprache und Umgangssprache // Fachsprache der Justiz. Berlin, 1991.

Kashiwagi Nobori. Houreiyougo nichieihyoujun taiyakujisho [електронний ресурс]. – режим доступу до словника: www.japaneselawtranslation.go.jp/rel_info/download?re=01 (柏木昇. 法令用語日英標準対訳辞書).

Ono Kouji, Takaoka Nobuo. Houritsuyougijiten. Токіо, 2008. (小野幸二、高岡信男. 法律用語辞典. 東京、2008).